

редкол. О. А. Вісич (відп. ред) та ін. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. С. 63–69. URL:<https://eprints.oa.edu.ua/8495/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%B7.pdf>.

7. Стріха М., Трош С. Специфіка гендерних мотивів у творчості Філіпа Сідні та Бахадир Герай Хана I (Резмі): історико-біографічний та компаративний аспекти. *Слово і Час*. 2016. № 2. С. 73–79.

8. Стріха М. *Улюблені переклади*. Вид. 2-ге, випр. і доповнене. К. : Пенмен, 2017. 770 с.

9. *Студії з Криму. I–IX*. Ред. акад. А. Е. Кримський. К., 1930. 215 с. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Krymskyi_Ahatanhel/Studii_z_Krymu.pdf? (Дата останнього звернення: 02.04.2016).

10. Франко І. Кримський хан Газі-Гірей (1588–1607) і дещо з його віршів / З тюркської поезії. *Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Т. 13. Поетичні переклади та переспіви*. К. : Наук. думка, 1978. С. 609–613.

11. Hammer-Purgstall J. Geschichte der Chane der Krim unter osmanischer Herrschaft, aus türkischen Quellen zusammengetragen. Wien: K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1856. 278 s. URL: <https://ia802308.us.archive.org/14/items/geschichtederch01purgoog/geschichtederch01purgoog.pdf>(Датаостанньогозвернення: 02.04.2016).

УДК 94(477)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-283-1-56>

Федчук О. Б.

ORCID: 0000-0002-7726-9003

*аспірант кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

КУЛЬТУРА СПОЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ В КРИМСЬКОМУ ХАНСТВІ

Ключові слова: Кримське ханство, культура споживання, алкоголь, «töre», шаріат.

Правові традиції «töre» забороняли ординцям напиватися, але дозволяли помірковане вживання алкоголю у ритуальних цілях або на бенкетах. Для укріплення побратимства спиртне вживали монголи, калмики, узбеки та киргизи [5, с. 43–48]. Аналогічними мотивами керувались Мегмед Герай, Мурад Герай, Делі Бахти Герай і Кирым Герай. Ці люди сприймалися

кримцями як батири, а бенкетуванням зі сподвижниками вони закріплювали свій статус [15, с. 57, 166, 186, 182; 17, с. 147–148].

Шаріат забороняє алкоголь як хамр (дурман). Але, трактування цього поняття ханафітами є дуже широким. Це дозволяє бажаючим знайти виправдання для споживання спиртних напоїв. Духовним орієнтиром для Бахчисараю виступав Стамбул, який у XVI–XVII ст. активно боровся з алкоголем. Султани боялись, що одурманений народ перестане підкорятись, а мейхане стануть гніздами протестних настроїв. Лише у XVIII ст. османці повністю ліквідували антиалкогольні обмеження [2, с. 213]. Тому, Сахіб Герай (довгий час жив у Стамбулі) не пив сам та дозволяв кадіям карати питущих 80 ударами батога і штрафом у 80 акче [11, с. 26]. Проте, смертної кари за споживання спиртного не запроваджували навіть сучасники Мурада IV. Улеми Кримського ханства з плином часу змирились з існуванням відповідних суспільних запитів, перестали боротись з ними й висміювали тільки запійних алкоголіків. Достатньо сказати, що за вживання спиртного Мурада Герая критикував тільки курд Вані-ефенді, а ногайські улеми самі пили міцну бузу [5, с. 52; 16, с. 597; 19, с. 55, 68].

Кримці ділили алкогольні напої на масові та елітарні, місцеві та імпортні. Так, буза вважалася плебейським напоєм, а вино і лікєро-горілочна продукція – елітними. До кін. XVIII єдиними напоями які не імпортували до Криму були буза та кумис [18, с. 22; 14, с. 30; 3, с. 356–357]. Простий спосіб виготовлення сприяв популярності бузи серед бадраків і ногайців Причорномор'я. Буза є найдавнішим алкогольним напоєм кримських татар, а покровителем бузачі вважався дев Салсал [3, с. 356–357; 7, с. 49–52; 19, с. 68]. Її розпивали самостійно або в буза-хане. Надмірне споживання бузи призводило до комізму. Бадраки випивали 9 літрів напою на людину, горланили якісь звуки, одночасно пили та справляли потреби, забували харчуватись під час запою [19, с. 35, 50]. Часом траплялись вельми неприємні випадки. Так, причиною поразки кримців у Канжальській битві стало те, що вони напились бузи перед боєм [8, с. 411]. Цікавою була еволюція культури споживання кумису. Першопочатково він був ритуальним напоєм кримців та ногайців. Але, седентаризація тюрків півострова сприяла тому, що до пер. пол. XVII ст. там практично перестали споживати кумис замінивши його кислим молоком. На противагу кримцям – материкові ногайці далі вживали кумис і надавали йому перевагу над вином та горілкою [3, с. 357].

Головними постачальниками вина для Бахчисараю виступали османці, які продавали кримцям продукцію греків Судаку. Вино було стратегічним продуктом, бо використовувалось для дезінфекції ран. Довгий час єдину винокурню на території ханату мали Ширіні. Конфлікт Мегмеда III Герая зі Стамбулом призвів до того, що хан намовив бадраків долини Бельбеку вирощувати виноград (за якістю поступався судацькому). Османізація Криму в сер. XVII ст. призвела до зникнення вина, яке знову з'явилося за Мурада Герая. Лібералізація алкогольного

законодавства у Стамбулі, модернізація ханства та французький вплив сприяли відродженню виноробства в Криму. Кирим Герай публічно споживав вино. Шагін Герай наказав вирощувати виноград на всьому півострові й в Буджаку [6, с. 13; 19, с. 35; 18, с. 17, 21, 55]. Мед привозили до Криму з Московської держави або польсько-литовської унії, з горілкою та раки кримців познайомили османці, а з ромом та лікерами – французи. В кін. XVIII ст. татари навчились виготовляти фруктове раки [1, с. 225; 5, с. 52].

Першим відомим споживачем алкоголю в ханаті був Джан Герай, який у 1441 р. отримав бочку мальвазії від генуезців [21]. Часто бенкетував Мегмед Герай, який за словами Меміша Ширіна пив з кизилба-шами й влаштував оргії. Ймовірно, що це наклеп недоброзичливця, але ряд інших джерел підтверджують зловживання хана алкоголем. Недарма І. Хабар подарував йому бочку меду. Алкоголь також вживали Мегмед III Герай (нетверезим побив московських послів) і калга Шагін Герай (силою поїв полонених московитів вином). Однак, всі вони пили у вільний час, а не під час роботи [20, с. 106–107; 4, с. 174; 13, с. 272, 372; 12, с. 123–125, 127–128]. Своєю чергою, Сафа Герай пиячив і закинув державні справи, а Ібрагім-паша Яшлав сп'янілим дав згоду на зменшення Москвою розміру «тіş». Така поведінка вважалась девіантною [16, с. 640; 10]. На бенкетах цінувалась щедрість і великодушність, а скупість засуджувалась. Карачі-беї й капикулу шанували Мурада Герая та Кирила Герая, бо вони наливали сподвижникам та біднякам і критикували Сафу Герая за те, що той пив наодинці. Показовим був приклад Кір'якоса Мзадура (перекладач Кирила Герая) який за наказом хана накрив стіл на 50 осіб, купив їм 192 літри вина (sic!), бенкетував 3 дні та змусив п'яних османців прислужувати гостям [15, с. 186; 16, с. 640; 9, с. 10, 27, 63, 88]. Політичні реформи ханів позначилась на культурі споживання алкоголю. Поборник «töge» Мурад Герай був першим правителем, що вживав горілку («bölek» з Москви). Західники Арслан Герай та Кирим Герай пили французькі вина та лікери на європейський манер (знімаючи шапку) та запровадили посаду шербетши (виночерпія) [15, с. 166, 182; 14, с. 26].

Таким чином, у Кримському ханстві існувала повноцінна культура споживання алкоголю, яка базувалась на «töre» та еволюціонувала протягом існування держави. Антиалкогольні ініціативи улемів зрештою зазнали краху. Вживання спиртного мешканцями Кримського ханства корелювало з соціальним статусом та походженням, а нехтування обов'язками заради алкоголю всіляко засуджувалось. У XVIII ст. кримськотатарська традиційна культура застілля інтегрувалась в європейську.

Література:

1. Боплан Г. Л. Описание Украины. Москва: Древхранилище, 2004, 576 с.

2. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм XV–XVII ст. Т. I. Київ: Основи, 1995, 543 с.
3. Броневский М. Описание Крыма (Tartariae Descriptio). ЗООИД. Одесса: Городская типография. Т. VI. с. 344–366.
4. Герберштейн С. Записки о Московии. Москва: Из-во МГУ, 1988. 430 с.
5. Грибовський В. В. Буза, водка и кофе в мужском пространстве крымскотатарского города (конец XVIII–XIX вв.) *Средневековые тюркско-татарские государства*. Казань, 2019. № 11. С. 43–59.
6. Д'Асколи Э. Описание Чёрного моря и Татари, составил доминиканец Эмиддио Дортелли Д'Асколи, префект Каффы, Татари и проч. 1634. ЗООИД, Одесса: Городская типография, 1902. Т. XXIV. С. 136–164.
7. Казанский К. К. Определение составных частей бузы и положение её в ряду спиртных напитков. Диссертация на степень доктора медицины. Санкт-Петербург, 1890. 58 с.
8. Канжальская битва и политическая история Кабарды первой половины XVIII в. Исследования и материалы. Нальчик: Из-во М и В. Котляровых, 2008. 411 с.
9. Клеман Н. Э. Клеманово путешествие из Вены в Белград, Новую Килию, також и в Земли Буджатских и Нагайских Татар и во весь Крым с возвратом через Константинополь, Смирну и Триест в Австрию в 1768, 1769 и 1770 годах, с приобщением описания достопамятностей крымских. Санкт-Петербург: Издательство при Государственной Военной коллегии, 1783. 250 с.
10. Крымские дела. 1620, № 3. л. 1–52. РГАДА Ф.159. Приказные дела новой разборки (коп. с 1525). Оп. 2. Описи архива Посольского приказа: столбцов по ногайским и кызылбашским делам (отр. 1612–1613, книг за 1484/85, 1488/89, 1591/92 по сношениям с Венецией, Веной и Римом (отр.) 2-пол XVII в; «книг московских» за 1592/93–1626/27, «книг крымских» за 1541/42–1624/25, «книг ногайских» за 1625/26, «книг швейцарских» за 1618/19 – 1668/69, «книг галанских и вольных городов» за 1512 – 1625-26 (2- пол XVII в.); записных книг исходящих и входящих документов по донским и калмыцким делам 1672–1673 и дел за 1618/19 – 1678 (к XVII в.).
11. Литвин М. О нравах татар, литовцев и москвитян. Мемуары относящиеся к истории Южной Руси. Киев: Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1890. Вып. I. с. 2–58.
12. Новосельский А. А. Борьба Московского государства с татарами в первой половине XVII века. Москва-Ленинград: АН СССР, 1948. 452 с.
13. Памятники дипломатических отношений Древней Руси с державами иностранными. Памятники соотношений Московского государства с Крымской и Ногайской Ордами и с Турцией. Т II. РИО. Санкт-Петербург: Тип. Ф. Елеонского и Ко, 1895. Т. ХCV. 766 с.

14. Пейсонель Ш. Записка о Малой Татарии. Днепропетровск: Герда, 2009. 80 с.

15. Сеид Мухаммед Риза. Ас-себ-ус-сейяр фи ахбар мулюк-ит-татар. Асебь о-ссейяр, или Семь планет, содержащих историю крымских ханов от Менгли-Гирей хана I-го до Менгли-Гирей хана II-го т.е. с 871/1466 по 1150/1737 г. Казань: Типография Казанского университета, 1832. 572 с.

16. Смирнов В. Д. Крымское ханство под верховенством Османской Порты до начала XVIII века. СПб: Унив. Тив. В Казани, 1887. 772 с.

17. Тотт Ф. Записки барона Тотта о татарском набеге 1769 г. на Ново-Сербию. *Киевская старина*. Киев, 1883. № 9–10. с. 135–198.

18. Гунман И. Крымское ханство. Симферополь: Таврия, 1991. 94 с.

19. Эвлия Челеби. Книга путешествия. Крым и соопределенные области. (Извлечения из сочинения турецкого путешественника XVII века). Симферополь: Доля, 2008. 270 с.

20. Bennigsen A. Lemencier-Quelquejay Ch. Le khanate de Crimée dans les Archives du musée du Palais de Topkapı. Paris: Mouton, 1978. 458 p.

21. Massaria Caffae 1441 (13 marzo 1441 – 8 luglio 1442, 13 marzo 1441 – 10 maggio 1443.) *Archivio di Stato di Genova, San Giorgio*. Sala 34. № 590, 1233. № inventario 36829 № архивіо provvisorio 18, 59046 1233.

УДК 94(477.4) «16-18»

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-283-1-57>

Шевченко А. М.

ORCID: 0000-0002-7555-7239

кандидат історичних наук

Громадська організація «Краєвед»

м. Ізмаїл, Одеська область, Україна

БУДЖАЦЬКА ОРДА У КРИМСЬКІЙ ТОРГІВЛІ XVI–XVIII СТ.

Ключові слова: Буджак, татари, торгівля, кірджіс, «турецький торговий звичай», «вама», «арабаджія», «магаліт».

Питання торговельних зв'язків Буджацької орди досліджено фрагментарно у контексті етнічних зрушень та геополітичних змагань того періоду. Поза увагою лишилося висвітлення характеру торгівлі, її організації, номенклатури товарів та системи оподаткування.

Завдяки опублікованим османським архівним джерелам, що були представлені у працях М. Тютюнжи, О. Середи можна отримати значний